

L'INSTITUT D'EDUCACIÓ GENERAL DE PRAT DE LA RIBA. HIGIENE I CIVISME (1914-1923)

ALBERT BALCELLS
Institut d'Estudis Catalans
Universitat Autònoma de Barcelona

RESUM

L'Institut d'Educació General fou concebut com a entitat autònoma de formació higiènica, cívica i moral d'adults. Va ser fundat el maig de 1914 per Enric Prat de la Riba, primer president de la Mancomunitat de Catalunya, quan aquesta s'acabava de constituir. Durant els cinc anys següents la nova entitat restà sense funcionar. El maig de 1918, Eugeni d'Ors, director general d'Instrucció Pública de la Mancomunitat, n'assumí la direcció i proposà la designació d'una Comissió d'Educació General amb vuit figures representatives dels orfeons, dels ateneus, del cooperativisme, de les associacions professionals d'assalariats, dels serveis sanitaris, del periodisme social i de la promoció de l'escola catalana. També s'encarregà a Ramon Rucabado la presentació d'un programa d'actuació. La Comissió no es constituí fins a un any després. El 1920 Jaume Bofill i Mates substituï Eugeni d'Ors al front de la Comissió i en foren designats dos vocals més. Els secretaris executius de la Comissió foren, successivament, Joan Crexells, Heladi Homs i Lluís Bertran i Pijoan. Entre els programes de la Comissió destaquen les conferències populars. Entre finals de 1921 i finals de 1923 se'n donaren 203 a 76 poblacions amb 71.120 oients en total. Només set de les conferències es donaren a la ciutat de Barcelona. Els dos blocs temàtics principals van ser el d'història de Catalunya i l'higienicosanitari. La publicació d'una de les conferències, *La defensa de la família*, de Ramon Rucabado permet analitzar la ideologia moral predominant a la Comissió, una concepció massa conservadora en relació amb el context de lluita de classes i d'exigència de canvi social de l'època. Entre els altres programes destaquen la subvenció de la formació musical als orfeons per a evitar el descens del seu nivell, la campanya contra les mosques i la de defensa dels ocells beneficiosos. L'Institut d'Educació General seguia el model de la Societat de Conferències Populars de França i de l'extensió universitària britànica. Es trobava a mig camí entre el tipus de l'antiga societat econòmica d'amics del país, procedent del vuit-cents, i el futur Comissariat de Propaganda de la Generalitat dels temps de la Guerra Civil de 1936-1939.

PARAULES CLAU

Mancomunitat de Catalunya, Enric Prat de la Riba, educació cívica, educació higiènica.

**Prat de la Riba Institute of General Education. Hygiene
and civic responsibility (1914-1923)**

ABSTRACT

The Institute of General Education was conceived as an autonomous body for the hygienic, civic and moral education of adults. It was founded in May 1914 by Enric Prat de la Riba, the first president of the Mancomunitat de Catalunya, the Catalan administration, when this latter body had only just been formed. For the following five years the new entity would remain closed but in May 1918 Eugeni d'Ors, general director of Public Instruction of the Mancomunitat, took over its management. He proposed the designation of a General Education Commission with eight members representing the choral societies, cultural associations, cooperative movements, wage-earning professional associations, health services, social journalism and promoters of the Catalan school and he entrusted Ramon Rucabado to organise a programme of action. The Commission was not formed until one year later. In 1920 Jaume Bofill i Mates replaced Eugeni d'Ors at the head of the Commission and two more members were appointed. The executive secretaries of the Commission were, successively, Joan Crexells, Heladi Homs and Lluís Bertran i Pijoan. Featured among the programmes of the Commission were the popular conferences. In total, between the end of 1921 and the end of 1923, 203 talks were delivered in 76 towns with a total of 71,120 people attending. Only seven of the conferences were given in the city of Barcelona. The two main subject blocks were the history of Catalonia and questions of hygiene and health. The publication of one of the conferences, "The Defence of the Family" by Ramon Rucabado, enables an analysis of the dominant moral ideology in the Commission, an overly conservative conception in relation to the context of class struggle and the demand for social change of the period. Other noteworthy programmes include the subsidy for musical education in the choral societies, to avoid a drop in standards; the campaign against flies, and the defence of useful birds. The Institute of General Education followed the model of the Society of Popular Conferences of France and the University Extension Movement in Great Britain. It is found halfway between the old type of Economic Society of Friends of the Country, from the nineteenth century, and the Propaganda Commission of the Generalitat from the times of the Civil War (1936-1939).

KEY WORDS

Commonwealth of Catalonia, Enric Prat de la Riba, civic education, hygiene education.

L'ESTAT REGIONAL I LA REFORMA MORAL

El catalanisme, des del darrer quart del segle xx responia a un moviment de la societat civil, més enllà dels partits, les eleccions i la seva presència a les institucions públiques, conquerida aquesta paulatinament a partir dels inicis del segle xx. Comportava una dimensió moral, paral·lela però no idèntica, a la del regeneracionisme espanyol, després de la humiliació de 1898 davant els Estats Units. A la Catalunya industrial i urbana l'accés de les masses a la vida política i la corresponent crisi de l'Estat liberal de notables es plantejaven d'una manera més preemptòria que a la resta d'Espanya. La nacionalització de les masses era a l'ordre del dia amb la particularitat, a Catalunya, que dues identitats nacionals competien al mateix territori.

L'Estat nacionalitzador de les masses necessitava ocupar-se de la formació moral dels ciutadans per tres motius: perquè la confecció d'una identitat nacional ho reclamava, perquè els canvis accelerats de la societat industrial i urbana conduïen a l'anòmia i perquè estava retrocedint la influència de l'Església, conformadora tradicional de la moral, que havia fet inseparable de la fe religiosa. Era una missió difícil i l'Estat i l'Església s'afrontaven amb mutu recel.

A *La nacionalitat catalana*, el manual de Prat de la Riba de 1906, imperialisme volia dir intervenció en la governació i modernització d'Espanya. Eugeni d'Ors semblava completar el contingut en termes d'intervencionisme estatal en la vida social. Així, al seu glossari, al diari *La Veu de Catalunya*, Eugeni d'Ors declarava, el 13 de juliol de 1909, que l'imperialisme català tenia per missió «la lluita per la Cultura, la lluita per la Justícia social i la lluita pel tecnicisme». I, uns quants dies abans, Xènius havia contraposat l'imperialisme al liberalisme en dir que el primer volia dir «l'Estat educacional, la Ciutat, l'ideal d'expansió dels pobles, la Justícia social, la lluita per l'Ètica i la Cultura». L'associació de l'expansionisme amb cert reformisme social intern era típica dels imperialistes britànics com Cecil Rodes i Joseph Chamberlain. Les gloses de Xènius esmentades abans apareixien pocs dies abans de l'esclat inesperat de la Setmana Tràgica a Barcelona, Sabadell i altres poblacions catalanes. Quedaven clares tant la dificultat de la proposta orsiana de l'intervencionisme estatal en l'educació cívica i moral de les masses com la seva urgent necessitat.

L'agressió contra els edificis i els símbols de l'Església durant la Setmana Tràgica evidenciava la seva pèrdua d'influència i, a la vegada, volia dir que l'Església encara era prou poderosa en tots els ordres com per a ser odiada.

D'altra banda, aquella bullanga, més pròpia del vuit-cents que del nou-cents, posava en quarantena la capacitat del catalanisme per a portar a terme la missió que s'havia donat: acomboiar la democratització per la via evolutiva i sense el recurs a la violència, tan sovintejat al llarg del segle XIX a Catalunya i a Espanya. La dificultat d'incorporar la classe obrera, marginada en funció de les seves condicions proletàries de vida, s'havia posat en evidència amb les barricades i la crema de convents i esglésies el juliol de 1909.

Després d'un període de desballestament i de perplexitat, el moviment catalanista trobà la seva represa amb la campanya per aconseguir la Mancomunitat de Catalunya.

Tornant enrere en el temps, veiem que al juny de 1907, pocs mesos després que la victòria electoral de Solidaritat Catalana hagués convertit Enric Prat de la Riba en president de la Diputació de Barcelona, s'havia creat l'Institut d'Estudis Catalans (IEC), que tenia per objecte «la superior investigació científica de tots els elements de la cultura catalana». Set anys després, el 13 de maig de 1914, i tot just un mes més tard que Prat de la Riba fos elegit president de la Mancomunitat de Catalunya, que s'acabava de constituir com a federació de les quatre diputacions provincials catalanes, el president fundà l'Institut d'Educació General (IEG). Segons el llibre de la Mancomunitat *L'obra realitzada* (1919), en l'avantprojecte s'havia denominat Institut d'Educació Nacional, però no es gosà mantenir aquest adjectiu. Tenia per objecte: «la iniciació i formació d'institucions, costums i actes que tendeixin a millorar o millorin la condició física i moral de les gents que formen el nostre poble, així com les que tendeixen a l'enfortiment i la dignificació de la raça». *Raça* era un terme sinònim de poble en aquella època.

ELS OBJECTIUS DEL NOU INSTITUT

Si l'Institut d'Estudis Catalans estava destinat a dotar Catalunya d'instruments d'alta cultura i a normativitzar la seva llengua escrita, l'Institut d'Educació General tenia un abast popular amb una missió de difusió de l'educació física, de la higiene, de la prevenció de les malalties i, alhora, de formació moral, enfocada al civisme i a l'autoestima col·lectiva dels adults, després d'una escolarització, en general deficient, com deia el preàmbul del decret de creació de l'IEG. Una escolarització que per a la immensa majoria de la població acabava als deu anys, en el millor dels casos, perquè l'analfabetisme continuava sent un problema greu. Representava entre el 30 % de

la població de més de deu anys a la província de Barcelona i el 50 % a la de Tarragona. Segons diu Alexandre Galí, secretari general del Consell de Pedagogia de la Mancomunitat a partir de 1916: «El pensament de Prat de la Riba en concebre l'Institut d'Educació General obeïa a una mena d'arquitectura cultural. Volia fer correspondre simètricament un institut popular a l'institut dels savis que ell mateix havia creat i fomentat generosament». Era tal la consciència del paralelisme entre l'IEC i l'IEG, que el decret de creació del segon establia que: «En tot allò no previst en els articles anteriors, s'adaptarà el règim administratiu interior al de l'Institut d'Estudis Catalans». Es tractava, per tant, d'una institució autònoma amb una comissió impulsora formada per vocals per temps indefinit.

D'altra banda, l'escola primària escapava a les competències i a les possibilitats econòmiques de la Mancomunitat, que concentrava els seus modestos recursos a continuar i ampliar l'obra que feia la Diputació de Barcelona en l'àmbit de la formació professional, que l'Estat abandonava a mans de les corporacions provincials. Calia, doncs, completar i suplir entre els adults allò que l'escola no els havia donat de cara a la seva vida física i moral, difonent tot allò necessari per a la salut personal i per a la vida cívica.

L'Institut d'Educació General corresponia a una nova fase d'articulació nacional de Catalunya, que apuntava ja a l'autonomia política, encara que la Mancomunitat, al llarg dels seus deu anys d'existència, no l'aconseguiria, tot i reclamar-la a la campanya autonomista que va dur a terme des del novembre de 1918 fins al febrer de 1919. Creat en un context de pau, abans que la Gran Guerra generés l'aparició d'organismes de propaganda a les nacions europees en conflicte armat, l'Institut d'Educació General representava un intent de difondre pautes de conducta en pro de la nacionalització i de la civilitat dels catalans en una època en què no existien ni la radio, ni els films documentals periòdics als cinemes, ni menys encara la televisió. Només es comptava amb la premsa diària, però el 1914 a Barcelona només es publicaven dos diaris en català i la seva tirada era molt inferior a la dels principals quotidians d'empresa en llengua castellana a la Ciutat Comtal.

De cara als instruments de difusió disponibles, convé tenir en compte que, en un període caracteritzat per l'expansió dels mitjans de comunicació de masses, el Noucentisme catalanista no comptava amb una premsa a l'altura de la seva ambició nacionalitzadora. La Lliga Regionalista, que dirigia la Mancomunitat i guanyava les eleccions a Barcelona a partir de 1914, comptava només amb un diari, *La Veu de Catalunya*, que, amb una tirada de vuit

mil exemplars, ocupava únicament l'onzè lloc entre els divuit periòdics d'informació general que es publicaven a la capital de Catalunya al 1918 i representava només el 2,4 % de l'edició global de la premsa diària barcelonina. No sols la superaven els rotatius d'empresa com *La Vanguardia*, l'únic que arribava als cent mil exemplars, sinó també els republicans *La Publicidad* i *El Diluvio*, que procedien del segle anterior. Entre la desaparició del diari *El Poble Català* i la catalanització de *La Publicitat*, adquirida pels fundadors d'Acció Catalana el 1922, *La Veu de Catalunya* constituïa en solitari, a la metròpoli barcelonina, el feble suport de l'ambiciós programa de nacionalització catalana dins les pautes del noucentisme.

Atès el context de pau i de llibertat relativa en què fou creat, l'Institut General d'Educació de la Mancomunitat no tindria l'agressivitat dels ministeris i comissariats de propaganda soviètic, feixista i nazi, que més tard emprarien el terme *propaganda* descaradament, igual que el Comissariat de Propaganda de la Generalitat republicana durant la Guerra Civil de 1936-1939. Sobre aquest darrer, comptem, des de l'any 2006, amb el llibre *La revolució del bon gust. Jaume Miravittles i el Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya*, una obra coordinada per Enric Pujol i Rafael Pascuet amb Daniel Venteo com autor de la contribució més extensa. El 1936 els mitjans serien molt superiors als de 1914, en un context de fractura interior i de necessitat de projecció exterior per a intentar canviar l'actitud passiva dels governs francès, britànic i nord-americà. Els temps i les tècniques eren molt diferents, però es pot considerar que històricament l'Institut d'Educació General es trobava a mig camí entre la filantropia aristocràtica de les antigues societats econòmiques d'Amics del País i la futura activitat dels comissariats de propaganda de l'Europa convulsa dels anys vint i trenta del segle XX, que arribaren a l'apoteosi amb la Segona Guerra Mundial.

En qualsevol cas, cal advertir que l'any 1914 continuava existint la Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País. Nascuda el 1834, tenia gairebé vuit-cents socis residents, elegia un senador —com feia la Universitat de Barcelona—, adreçava informes i propostes sobre temes d'interès general a les autoritats, atorgava premis «a la virtud y al mérito», concedia premis d'aplicació a escolars d'entitats de beneficència, subvencionava tres colònies escolars de vacances per a nens de famílies obreres, subvencionava una escola d'institutrius i algunes biblioteques populars. L'enfocament era ben diferent del de l'Institut d'Educació General projectat per Enric Prat de la Riba, de la mateixa manera que l'Institut d'Estudis Catalans era diferent de les antigues

acadèmies barcelonines, que subsisteixen avui, com també la mateixa Econòmica Barcelonesa d'Amics del País.

En el preàmbul del decret de creació de l'Institut d'Educació General, Prat de la Riba deia que existien, a altres nacions, entitats que responien a finalitats similars als de la nova entitat com ara «les associacions antialcohòliques tan esteses en altres països, les lligues per a la disminució de la mortalitat infantil, les acadèmies d'higiene, les federacions gimnàstiques, les unions i congressos d'educació moral i tantes altres institucions o fundacions particulars que es proposen fragmentàriament, des d'un punt de vista especial, circumscrit a una matèria concreta, exercir aquella missió divulgadora, aquesta acceleració de la irradiació dels coneixements, descoberts o consagrats definitivament quan ja les generacions actuals havien sortit de l'Escola».

Sobre les conseqüències de la ignorància deia Prat: «Si creguessin que amb la seva negligència en la preparació de la llet els empleats de les cases de lactància maten les criatures dels pobres, per durs de cor que fossin ¿deixarien de seguir totes les prescripcions que les doctrines microbianes imposen? Si sabessin les mares que, amb l'aplicació escrupolosa de petites prescripcions, poden salvar de la mort els seus fills ¿no posarien per ventura tot el seu amor per a seguir-les?».

Tot el text del decret respira allò que en aquella època es deia regeneracionisme. Era una metàfora biològica per a superar la decadència que, en realitat, era subdesenvolupament, i posar-se al nivell dels veïns europeus més desenvolupats. Per això es tractava de difondre valors que fessin desaparèixer uns models considerats nocius, com el donjoanisme. Segons Prat, calia acabar amb «el seu desordre, la seva indisciplina, la seva esterilitat constructiva, la seva inversió de valors morals i socials, la seva manca d'ideal col·lectiu i de sentiment de solidaritat social, la seva obsessió de l'amor físic, que bé prou pesa com un somni enervant sobre la gent meridional i l'estruga i incapacita per a la vida moderna; fins els hàbits educatius que confonen la sequetat de cor amb l'austeritat, la terquetat amb la fermesa de voluntat, la crueltat amb l'energia, destrueixen l'afectuositat en les relacions de família, en les relacions socials totes, aproximant el nostre viure a la rigidesa i duresa vegetatives». Calia acabar amb «l'actual confusió i indeterminació que fa dels nostres despatxos i dels obradors tertúlies, i dels esbarjos i tertúlies centres de negoci i de consulta. Cal marcar tota la valor de la voluntat, que una desviació d'intel·lectualisme ha rebaixat posant l'estigma de filisteus als homes que fan les coses; evidenciar tota la fecunditat transcendental d'aquest ressort social,

quan el sosté i el guia la consciència del deure». Finalment, es pretenia que l'Institut d'Educació General assessorés els secretaris municipals en temes relacionats amb la urbanització, el servei d'aigües i la sanitat.

MANCA DE FUNCIONAMENT DURANT ELS PRIMERS CINC ANYS

El camp de la nova institució pública era immens, com el mateix decret reconeixia, però els mitjans posats a la seva disposició eren molt modestos: 25.000 pessetes. El 1914, l'IEC comptava amb un conjunt de subvencions de 88.000 pessetes. Però ni el reduït pressupost de l'Institut d'Educació General s'arribaria a gastar. Com sol passar en els casos de subvenció insuficient, la de la nova institució serviria de comodí per a cobrir altres camps d'actuació propers i per a evitar o reduir el dèficit general. Quan ja havia començat la inflació dels anys de la Primera Guerra Mundial, que rebaixaria el valor adquisitiu de la moneda un 50 %, la suma destinada a l'Institut d'Educació General, durant les anualitats de 1915, 1916 i 1917, es va reduir, en canvi, a 20.000 pessetes, que acabaren sent transferides cada any a altres finalitats.

Convé remarcar que això passava durant la presidència de Prat de la Riba, que així deixava marcir-se el seu projecte estimat, del qual, segons la mateixa memòria oficial de la Mancomunitat, *L'obra realitzada, anys 1914-1919*, el bisbe de Vic, Torras i Bages, havia dit que era «l'obra que mancava a Catalunya per formar la consciència moral del nostre poble i assegurar-ne l'unitat». La Mancomunitat estava caient en allò que tant criticava el catalanisme a l'Administració pública espanyola: crear entitats oficials pel gust de fundar-les sobre el paper, però sense donar-los vida efectiva. L'excusa que la memòria esmentada donava per a la inacció era la següent: «L'esment que posava En Prat de la Riba en l'elecció dels seus col·laboradors li feu demorar el compliment d'aquell acord; i el traspàs de qui fou amorós zelador de l'educació nacional dels catalans —amb qui el President pensava per aquella tasca, en Domènec Martí i Julià—, n'aturava els començos d'execució; novament ajornada, encara en sobrevenir la malaltia i mort del President mateix».

La disculpa pietosa no tenia consistència. Certament, Prat de la Riba havia consultat el doctor Martí i Julià, metge psiquiatre, per a reformar l'atenció que els dementes pobres rebien als manicomis amb subvenció individual de la Mancomunitat. Martí i Julià semblava disposat a col·laborar amb la Mancomunitat malgrat no compartir el gradualisme possibilista de l'estratègia de la Lliga Regionalista que Prat de la Riba mantenia. Però la significa-

ció política de Martí i Julià era diferent el 1914, quan s'acontentava amb presidir una Unió Catalanista considerada com a entitat unitària i suprapartidista, de la que prenia quan decidí convertir-la en un partit socialdemòcrata nacionalista català per a omplir el buit que a l'esquerra del catalanisme polític deixava la descomposició de la Unió Federal Nacionalista Republicana de Pere Coromines. Martí i Julià fracassà completament en l'intent de conversió de la vella Unió Catalanista en un partit socialista i, l'any 1916, decebut i malalt, deixà la seva presidència, després d'haver proposat la dissolució d'aquella confederació per inútil. Però això no treu que havia abandonat la neutralitat política que l'hauria fet possible candidat a dirigir l'Institut d'Educació General abans de la seva mort el 1917, quan, pobre i aïllat, després de perdre la direcció de l'Institut Frenopàtic de Barcelona, finalitzava la seva existència tan sols un mes abans de la també prematura desaparició de Prat de la Riba.

Encara que Alexandre Galí, al volum x de la seva magna obra sobre les institucions culturals catalanes entre 1900 i 1936, intenti carregar a Eugeni d'Ors les culpes de la inoperativitat del projecte de l'Institut General d'Educació, el cert és que fou precisament Ors, com a director general d'Instrucció Pública de la Mancomunitat, qui, ja sota la presidència de Puig i Cadafalch, donà el primer pas —encara que insuficient— per a posar-lo en marxa el 1918, després d'explicar raonablement les causes que aquell projecte no hagués passat del paper. Va ser el 25 d'octubre de 1917 quan el Consell Permanent de la Mancomunitat acordà encarregar a Eugeni d'Ors, com a director d'Instrucció Pública, l'elaboració i la presentació d'un projecte d'organització i de funcionament de l'Institut d'Educació General. El dictamen del director general d'Instrucció Pública va ser aprovat pel Consell Permanent de la Mancomunitat el 16 de maig de 1918.

PRIMERES PASSES PRELIMINARS: 1918-1919

Ors declarava, amb el vistiplau de Puig i Cadafalch i del Consell Permanent de la Mancomunitat: «Creiem que pot haver contribuït a aquesta manca d'eficàcia la visió tal volta excessiva de l'amplitud i caràcter de la novella institució. Al nostre entendre, en matèria d'educació moral i intervenció ciutadana, cal al nostre país més encara que una actitud innovadora presa des d'un camp oficial, una continuació i afermament en ell d'assaigs i empreses, ja iniciats per la bona voluntat i per la lliure associació, assegurant els resultats d'elles i posant-los a cobert de les alternatives i contingències que re-

sulten del lligam massa estret amb una vocació personal i en general amb la vida d'un home».

Calia reduir les proporcions de l'Institut a una comissió promotora, «secundada per una petita oficina de complexitat mínima i d'actuació permanent», que quedaria inclosa en la Direcció General d'Instrucció Pública que Ors regentava. En altres paraules, sense ampliar els recursos a disposició de l'Institut, ara Comissió d'Educació General, es tractava d'establir un nexa institucional entre el poder públic regional i les entitats de la societat civil dedicades a empreses de caràcter cultural i educatiu no reglat dins una tònica de coordinació i col·laboració. Serien seleccionats per a formar la comissió els representants de les entitats amb més èxit i prestigi dins dels respectius àmbits i que semblaven més adients per a l'obra projectada el 1914: el cant coral, els ateneus populars, el cooperativisme, el foment de l'escola catalana, l'educació professional i el periodisme de temàtica social, implicant-hi alhora els serveis que la Mancomunitat començava a crear per a combatre les malalties infeccioses: el paludisme als deltes d'aigües estancades, el tifus per infecció de les aigües de beure i la tuberculosi, més difosa als barris pobres que als benestants però encara un flagell per a totes les classes socials.

Aquestes eren les personalitats que Eugeni d'Ors proposà per a formar la Comissió d'Educació General el 16 de maig de 1918: Lluís Millet (director i cofundador de l'Orfeó Català); Francesc Layret (fundador de l'Ateneu Enciclopèdic Popular); Francesc Ripoll (consultor i promotor de cooperatives); Josep Puig i Esteve (un dels fundadors del Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria [CADCI] el 1903, president del mateix entre 1910 i 1917 i regidor en aquell moment de Barcelona per la Lliga Regionalista després d'haver format part de la desapareguda Unió Federal Nacionalista Republicana); Francesca Bonnemaïson, vídua de Verdaguer i Callís (fundadora i directora de l'Institut de Cultura i Biblioteca Popular de la Dona, la principal entitat de formació de noies de les classes populars de Barcelona, amb dues mil alumnes); Manuel Folguera i Duran (president de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana, que el 1921 arribava als 11.500 socis protectors); Ramon Rucabado (moralista i polemista catòlic, futur director del setmanari *Catalunya Social* el 1921 i apoderat de la fàbrica tèxtil La España Industrial), i, finalment, Gustau Pittaluga, professor de la Universitat de Madrid i director del servei tècnic de la Mancomunitat contra el paludisme. El 23 de juliol de 1918 es comunicà oficialment als membres de la Co-

missió el seu nomenament. S'hi destinaven 5.000 pessetes de la partida 117 del pressupost de la Mancomunitat.

Tal com informava el president de la Mancomunitat el 4 de juny de 1919 al Consell Permanent de la corporació regional, la Comissió d'Educació General no es va constituir fins al 31 de maig d'aquest any, seguint els acords del 16 de maig de l'any anterior. No es pot dir que s'actués amb rapidesa. La quantitat destinada per al funcionament de la Comissió era de 3.000 pessetes de la partida 44 del pressupost mancomunal.

De tots els nomenats, l'únic que representava les esquerres era Francesc Layret, líder del Partit Republicà Català i futur diputat per Sabadell, advocat laboralista que no aconseguiria treure els homes de la Confederació Nacional del Treball (CNT) del seu apoliticisme i seria assassinat el desembre de 1920 pels pistolers del Sindicat Lliure. La seva vacant no va ser ocupada per cap representant del mateix camp ideològic ni de l'ateneisme de signe republicà i lliurepensador, de manera que resultaria refermat a la Comissió el predomini conservador, sense que es pugui discutir la representativitat dels vocals en la respectiva àrea d'activitat. Persones properes a la Lliga Regionalista ocupaven aleshores llocs rellevants a la societat civil en la mateixa línia que propugnava la Mancomunitat, que, no obstant, sempre tingué representants del republicanisme al seu Consell Permanent.

Seria excessiu veure en la formació de la Comissió un intent de control polític d'aquelles àrees de la societat civil per part de la presidència de la Mancomunitat i del partit que hi predominava. En realitat, sembla més aviat que la Mancomunitat i el catalanisme conservador que la dirigia, mancats de poder suficient i dels mitjans econòmics per a exercir un control polític, es volien sustentar, pel contrari, en aquella representació de la societat civil, que havia demostrat la seva capacitat autònoma i estava portant a terme quelcom que la Mancomunitat no es veia en cor de realitzar ella mateixa. Del conjunt, el CADCI era l'entitat que més fàcilment podia escapar a les directrius de la Lliga Regionalista i, de fet, si bé era impermeable al sindicalisme revolucionari de la CNT, s'aniria inclinant vers el socialisme, amb disgust de Rucabado. Al mateix temps, el nacionalisme català radical, molt crític amb el possibilisme regionalista, trobava, el 1918, al Centre de Dependents, un lloc on la seva veu era molt escoltada. Per això, el CADCI seria clausurat temporalment pel Govern espanyol el gener de 1919 en plena campanya autonomista.

El primer secretari de la Comissió d'Educació General va ser Joan Crexells, brillant intel·lectual, prototipus de jove orsià noucentista i *civil servant*.

Crexells era hellenista alhora que economista i quan marxà a Alemanya, pensionat per a ampliar estudis d'economia i finances, el substituï com a secretari de la Comissió el 5 de gener de 1920 el pedagog Heladi Homs, nomenat oficialment el 18 de març del mateix any. Joan Crexells, com tants altres intel·lectuals-funcionaris del Noucentisme, s'incorporaria a Acció Catalana el 1922. Moriria prematurament el 1926.

Eladi Homs havia estat becat entre 1906 i 1909 als Estats Units per l'Ajuntament de Barcelona per a estudiar les darreres experiències pedagògiques, i el 1921 passà a dirigir la revista per a educadors *Quaderns d'Estudi* i organitzà la primera escola d'estiu per a mestres. Homs encara signava com a secretari de la Comissió d'Educació General, el febrer de 1922, el pròleg del fulletó de la Comissió, de 68 planes, editat per la Mancomunitat el mateix any, informant de les finalitats i les activitats de l'entitat. Homs va ser nomenat conseller tècnic per a publicacions del Consell de Pedagogia el 15 d'abril de 1920 amb tres mil pessetes anuals de sou, al mateix temps que Maria Montessori, per a introduir mètodes nous a l'escola, i Francesc d'A. Galí per a l'ensenyament artístic. Se li prorrogà el nomenament tres anys més el 18 d'abril de 1923. Homs també era professor de llenguatge a l'Escola del Treball amb quatre hores de classe setmanals i cent pessetes mensuals de sou. El Consell de Pedagogia era un embrió de departament d'educació de la Mancomunitat. Homs va ser succeït, el primer de novembre de 1921, per Lluís Bertran i Pijoan com a secretari de la Comissió d'Educació General.

Va ser Bertran i Pijoan qui va haver de tirar endavant el servei de conferències populars, de què parlarem més endavant. Lluís Bertran i Pijoan (1892-1959) era un periodista, poeta i bibliògraf afiliat a la Lliga Regionalista, redactor de *La Veu de Catalunya*, secretari general de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana i més tard redactor del la revista *La paraula cristiana*. Dirigí el setmanari satíric *El borinot*. Va ser mantenidor dels Jocs Florals de Barcelona, que li concedí un premi extraordinari el 1922. Organitzà amb gran èxit l'exposició de premsa comarcal a Barcelona el 1930 i sobre aquesta publicà el treball *Premsa de Catalunya* (1931), que revelà l'existència de 3.231 periòdics de 184 poblacions i que és un llibre bàsic per a la història de la premsa catalana.

Atesa l'activitat que desplegava la Comissió d'Educació General, el Consell de la Mancomunitat aprovà el 7 de desembre de 1922 un pressupost d'obres i mobles per a ubicar la Comissió als locals que havien ocupat les oficines de dipositària i intervenció de la Diputació de Barcelona al Palau de

la Generalitat. El pressupost era de 32.711 pessetes, segons l'expedient 3739 de l'Arxiu de la Diputació. El personal destinat a la Comissió estava format, segons la mateixa documentació, per Guadalupe Masferrer, amb sou de 75 pessetes mensuals, Ignasi Reynals, amb 50, Josep Maria Capdevila, amb 100, i Lluís Bertran, amb 200 pessetes al mes.

Cap poder polític pot anar endavant sense la cooperació dels ciutadans i encara menys si aquest poder és nou i sense recursos com la Mancomunitat i no compta amb el suport eficaç de l'Estat del qual depèn. D'aquí la necessitat ineludible que tenia la Mancomunitat del suport dels catalans en el procés, ple de dificultats, vers l'autogovern. Malgrat tot, la Mancomunitat representava un marc adient perquè les entitats culturals de la societat civil prenguessin força i, en virtut d'aquest creixement, li servissin de puntals. La formació de la Comissió d'Educació General significava això. La feina de suplència l'havien de continuar prestant l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana (APEC), el CADCI, l'Institut de Cultura de la Dona, els orfeons i els ateneus, però potenciats moralment per la Mancomunitat i coordinats teòricament per ella.

L'any 1918, Ramon Rucabado quedà encarregat de presentar a la Comissió d'Educació General un programa que ell denominà *Apuntaments* i que reproduïx l'opuscle que la mateixa Comissió publicà parcialment el 1922 a les seves pàgines 39 a 57. Com Rucabado reconeixia, no eren més que «casilles en el pla». Estava clar que havien d'existir dues seccions: la d'educació física i higiènica i la d'educació civil i moral. Considerava que calia un altre facultatiu, resident a Barcelona, per a fer front a la secció higienista amb caràcter fix. Aquest seria, dos anys després, Jesús M. Bellido. Escrivia Rucabado: «La difusió de les conferències populars a les quals l'I.E.G. ha d'atendre com a una de les seves bases principals d'actuació exigeix considerables sumes a esmerçar en material de projeccions (llinternes, diapositives, pel·lícules), en retribucions als autors de les conferències originals, als repetidors... cal formar un arxiu fotogràfic i, si és possible, de pel·lícules cinematogràfiques. Això i la propaganda de fullets, cartells, fulles volants, exposicions monogràfiques, etc., reclama importants consignacions». L'assessorament als secretaris dels ajuntaments també requerí personal tècnic, viatges i material. Rucabado veia necessari comptar amb tres secretaris: un per la d'educació civil i moral, un per a la d'educació física i higiènica i un per al servei de conferències populars. Segons Rucabado, calia afegir-hi un secretari general per a coordinar el conjunt. Però en realitat només es nomenaria un secretari per a la Comissió d'Educació General.

Calia una revista de propaganda de distribució gratuïta entre els centres culturals, que hauria d'arribar, a més, no sols als diaris, sinó fins i tot a les barberies, tavernes i cirabotes. En realitat no s'arribaria a crear, hauria exigit una tirada tan llarga que hauria resultat molt costosa. La seva inexistència ens priva de tenir els resums de les conferències, que poquíssimes vegades publicà la premsa de pagament.

Feia falta una biblioteca de consulta per als qui treballessin per a la Comissió, amb estadístiques d'arreu, tractats de fisiologia i higiene i fins i tot novel·les psicològiques i biografies «per a treure antecedents i arguments per a les campanyes», juntament amb un arxiu de premsa i de legislació, de manera «que, per exemple, quan convingui orientar a l'opinió sobre el joc es trobi de seguida tot el legislat a Espanya i a l'estranger».

L'arxiu de diapositives i de films hauria de ser important i «amb el temps podria tenir una valor immensa». Rucabado tenia consciència plena de la importància d'aquests recursos. «A França —escrivia— la Société de Conférences Populaires té un caràcter semi-oficial actuant en combinació amb el Ministeri d'Instrucció Pública de tal manera que la Société té al seu càrrec la custòdia de l'arxiu de diapositives del Ministeri, i aquest és qui facilita les vistes corresponents a les conferències el text de les quals proporciona la Société». Pel que fa a les cintes cinematogràfiques, Rucabado, que censurava el cinema de ficció quan encara era mut, albirava ja quelcom semblant a una filmoteca nacional, però de tipus documental: «Hem d'anar a la formació del major nombre possible de cintes cinematogràfiques, geogràfiques, industrials i d'actualitat, mai de ficció, per a projectar sempre com a element gràfic supletori i auxiliar de les conferències orals o escrites, mai com a cosa principal. També es podria anar tal volta per aquest camí i mitjansant els medis necessaris, àdhuc a la fabricació de cintes, però en tot cas a la formació d'un arxiu cinematogràfic que tindria amb el temps, sobre tot si es poguessin tenir cintes de fets actuals, un valor històric documental immens».

Rucabado aconsellava viatges a l'estranger per a estudiar entitats similars com ara la Societat Nacional de Conferències Populares de França (que donava 116.000 conferències anuals davant sis milions de persones), l'Extensió Universitària i els Settlements d'Anglaterra, les Federacions Gimnàstiques de Suïssa i els Sokols de Bohèmia.

Rucabado considerava que si només s'arribava a organitzar el servei de conferències, ja s'hauria complert una funció important. Les veia impartides als ateneus obrers, casinos, centres polítics, societats obreres, locals dels or-

feons, societats recreatives, escoles de pares i a les biblioteques populars de la Mancomunitat, que començaven a existir. Rucabado donava molta importància als cartells, amb una visió clara de futur, i als fulletons, amb els resums dels temes. No descartava que la Comissió publicqués manifestos sobre qüestions concretes. El llistat de matèries era el que després s'aplicaria efectivament al servei de conferències llevat de dos: les biografies de personatges il·lustres, que encapçalava la llista abans de la història de Catalunya, i la Bíblia juntament amb la història de l'Església, temàtica que en realitat tampoc no apareixeria a les conferències tres anys després.

Cartells, fulletons, conferències i films. Rucabado enuncïava ja els recursos que el Comissariat de Propaganda de la Generalitat empraria amb mitjans molt superiors a partir de 1936. Rucabado albirava ja quelcom similar a una filmoteca nacional catalana, però limitada al gènere documental.

Ramon Rucabado en els seus *Apuntaments* de 1918, presentava un esbós de pressupost que no apareixeria en l'opuscle que sobre la Comissió es publicaria més tard, però l'original es troba entre els papers de Puig i Cadafalch a l'Arxiu Nacional de Catalunya i també a l'expedient 3745 de l'Arxiu de la Diputació de Barcelona. Partint de les 25.000 pessetes destinades quatre anys abans per Prat de la Riba a l'Institut d'Educació General, Rucabado preveia un sou anual de 3.000 pessetes per a un secretari general de dedicació plena encara que no exclusiva, 2.000 per a un tècnic higienista, 2.000 per a un secretari de la secció de conferències, 1.800 per a un operari fotògraf, 900 per a una mecanògrafa, 3.800 anuals per a dietes (8 per 2 per 20 pessetes al mes) —segurament per als membres de la Comissió—, 2.500 per a 50 conferències originals a 50 pessetes cada una, 2.000 per a dues-centes repeticions per part de lectors i recitadors a 10 pessetes cada una, 2.000 per a vistes diapositives, 200 per a 4 llanternes i 4.800 per a publicacions i cartells.

Rucabado advertia a continuació que amb l'actual consignació reduïda de 10.000 pessetes ja es podia començar a preparar l'arxiu i la revista, encarregar els originals de les conferències populars i preparar alguns opuscles i manifestos. Donava com a exemples possibles un de dedicat al respecte a les dones —incipient consciència de la violència de gènere—, un de referent a l'obrerïcidí (*sic*) —és a dir, als atemptats socials—, juntament amb alguns dedicats a l'elevació del llenguatge, al cinema, al problema de l'habitació urbana i un de normes per a la censura cinematogràfica de cara a les autoritats. Malgrat que ja es tenia un programa d'actuació, la major part del pressupost de l'Institut fou transferit un cop més aquell any a altres finalitats.

Després d'haver posat la primera pedra per a endegar alguna cosa amb la Comissió d'Educació General, Eugeni d'Ors, que li havia assignat 5.000 pessetes «a càrrec del pressupost vigent», va transferir 10.000 pessetes de la seva partida a *Quaderns d'estudi*, la revista per als mestres, que semblava una finalitat més productiva i prioritària. Pel que fa a les 5.000 pessetes esmentades, la Comissió només en va gastar 2.000 el 1918 i 1.000 l'any següent, de manera que la resta del pressupost de 20.000 pessetes per a l'IEG van ser destinades a altres finalitats igual que s'havia fet durant la presidència de Prat de la Riba. Els ingressos del darrer any d'activitat de la Comissió —el 1923— van ser de 17.950 pessetes del pressupost mancomunal i les despeses foren de 15.143. El servei de conferències populars absorbí 9.719 pessetes, a publicacions se'n dedicaren 1.604, a biblioteca i arxiu, 1.185, a material, 1.258, a la Lliga d'Associacions Musicals se li'n concediren 756 i la resta a despeses diverses, segons consta a l'expedient 3739 de l'Arxiu de la Diputació de Barcelona.

Cal tenir present que la Mancomunitat tenia oberts molts fronts en l'àmbit educatiu i cultural amb mitjans insuficients i no podia, a més, desviar, en direcció a les conferències populars, els recursos que havia de destinar a les dues dedicacions prioritàries de la corporació regional: comunicacions —telèfons i camins veïnals— i beneficència amb sanitat. Aquests dos departaments eren els primers si es volia articular materialment Catalunya vers l'ideal noucentista de la Catalunya Ciutat. Entre 1915 i 1919, a cultura i instrucció pública es dedicà, només, el 5,3 % del pressupost de despeses de la Mancomunitat. Entre 1920 i 1923, s'hi destinà el 7,2 %. En canvi, a obres públiques, s'hi dedicà el 35 % durant el primer període esmentat i el 16,6 % durant el segon. A beneficència amb política social el percentatge fou del 24 i del 26 %, respectivament, a cada un dels dos períodes. L'any 1920, va ser quan les quatre diputacions transferiren tots els seus ingressos i obligacions a la Mancomunitat.

Per manca de traspassos de l'Estat, els recursos de la Mancomunitat eren reduïts: els d'una superdiputació regional. Administrativament no era més que això, encara que simbòlicament representés molt més: un organisme preautonòmic. L'endeutament, que no fou petit, tenia imposats límits de prudència, que no foren superats. L'alta cultura i l'ensenyament tècnic semblaven tenir una rendibilitat política superior a la de l'amplíssim projecte d'Institut d'Educació General. L'Institut d'Estudis Catalans permetia presentar, davant les entitats acadèmiques dels països europeus, la creativitat científica catalana i conquerir, per a la recerca i l'erudició de Catalunya, l'estatut de comuni-

tat científica nacional. L'ensenyament tècnic a Can Batlló, la Universitat Industrial, permetia la formació de quadres intermedis per a les branques industrials noves i la renovació dels de les tradicionals, alhora que atenia la formació d'artesans capaços d'enlairar les indústries artístiques i preparar obrers qualificats. L'Escola d'Agricultura, amb les seves missions de divulgació i amb les seves anàlisis, arribava al món rural, que es considerava tradicionalment desatès per l'Administració pública.

L'Institut d'Educació General fou ajornat en vida de Prat de la Riba i també després, encara que allò que efectivament va fer ho féu durant la presidència de Puig i Cadafalch, no furant la de Prat, el fundador.

Eugeni d'Ors va caure en desgràcia entre finals de 1919 i començaments de 1920 i va haver de dimitir com a director general d'Instrucció Pública, substituït corporativament pel Consell de Pedagogia o d'Investigacions Pedagògiques. El 5 de desembre de 1919, per delegació del president Puig i Cadafalch, es va fer càrrec de la presidència de la Comissió d'Educació General Jaume Bofill i Mates, que remataria Eugeni d'Ors al debat tingut sobre el cas de Xènius a l'Assemblea de la Mancomunitat. Fou també Jaume Bofill el successor d'Eugeni d'Ors com a capdavanter del Noucentisme. El 1921, Bofill i Mates esdevindria conseller de Política Social de la Mancomunitat, elegit per l'Assemblea de la Mancomunitat el 30 d'agost d'aquell any sense perdre el lloc de president delegat de la Comissió d'Educació General.

Poc després del nomenament de Bofill i Mates com a president de la Comissió d'Educació General el 5 de març de 1920 van ser designats dos vocals nous de la mateixa: el metge i catedràtic Jesús Maria Bellido, «que s'ha fet un nom com higienista d'intel·ligència i zel gens comuns» —diu la disposició—, i el clergue Lluís Carreras, «prou conegut per la seva vigorosa i assenyada activitat en matèria d'educació social». Bellido dóna la sensació d'haver estat més actiu dins la Comissió que no Pittaluga, que continuà de vocal. Jesús Maria Bellido, catedràtic de medicina, mà drete d'August Pi i Sunyer a l'Institut de Fisiologia i a la Societat Catalana de Biologia, es faria d'Acció Catalana el 1922. Representava una inclinació de centre-esquerra que compensava, en part, el nomenament de Lluís Carreras, director de l'Acadèmia Catòlica de Sabadell, fundada per Sardà i Salvany. Carreras no era integrista com Sardà, però destacava com a partidari de la Lliga Regionalista al districte. Si la inclusió de Bellido hauria pogut sumar-se a la posició representada per Layret, assassinat pocs mesos després, Carreras reforçava l'espai ideològic que representava Rucabado. El 17 de març de 1920, Bofill i Mates convocà la Comissió

amb els membres nous, segons l'expedient 3745 de l'Arxiu de la Diputació de Barcelona. Al mateix temps, Eladi Homs substituïa oficialment Joan Creixells com a secretari de la Comissió.

Atès el prestigi indubtable que tenien les entitats amb les quals estaven relacionats la major part dels vocals de la Comissió d'Educació General, el predomini ideològic conservador hauria tingut menys importància en un altre context, però en el de la lluita de classes amb deriva violenta i en el de la polarització social i política de la primera postguerra, la Comissió semblava situada ben lluny del conflictiu context en què havia d'actuar.

El programa aprovat per la Comissió mereix els comentaris següents per part d'una personalitat gens sospitosa d'esquerranisme com l'aleshores alt funcionari del Consell d'Investigacions Pedagògiques, Alexandre Galí, futur secretari del Consell de Cultura de la Generalitat republicana: «Res de més pobre en aquest programa que la part d'educació moral. És una llista teòrica sense cap intenció —fora de les insinuades per Prat de la Riba. Programa poc valent que ni gosa exterioritzar les directrius que sentien la majoria dels que el van redactar ni s'arrisca a aventurar la més petita crítica d'un *statu quo* que no podia donar gaire satisfacció a ningú [...] programa una mica cofoi per a una època que s'acostava a la seva liquidació entre els escomeses sindicalistes i militaristes i en la qual la moral colectiva començava a flaquejar com a preludi de crisis profundes que seguirien».

El programa preveia ja la dedicació preferent a campanyes d'educació popular amb cursets i conferències, fulls impresos i cartells. A finals de 1921, la Comissió decidí posar en marxa un servei de conferències que s'oferia a les entitats de les capitals comarcals i poblacions de certes dimensions. Aquest va ser el resultat més tangible de l'obra de la Comissió d'Educació General. S'observa, en el llistat de les conferències donades, la supressió dels temes més polèmics que encara contenien els punts de la segona part de l'apartat d'educació moral del programa inicial, després del d'educació física, higiene i prevenció. Per exemple, el primer temari de les campanyes d'educació moral, a més del punt estrella de «la restauració de la família», en contenia d'altres com el de mort i natalitat, legitimitat de la natalitat, maltusianisme (se suposa que per a combatre'l), nupcialitat, eugènica, «el nostre esperit de violència», malalties venèries, prostitució, joc, alcoholisme i criminalitat. Els temes més polèmics i més crítics no van ser abordats. Si s'havia de fomentar la cohesió social i superar la fractura que s'estava produint, es considerava que els temes més vidriosos calia eludir-los, encara que fos al preu de donar un caire

massa pudorós a l'acció divulgadora de la Comissió. Però això no va ser responsabilitat únicament de la Comissió, ja que el resultat definitiu responia a les demandes concretes escollides per ajuntaments i entitats locals entre els temes oferts. Cal advertir que mai no s'adoptà el tipus de taula rodona amb diferents opinions en lloc de la conferència magistral sense col·loqui, que va ser la forma adoptada.

Altres camps d'acció que la Comissió va estudiar ja l'any 1919 van ser «el d'un pla d'unió i estructuració dels esforços del orfeons de Catalunya, per a estalviar el caràcter excessivament precari o transitori o desorientat artísticament de què sovint pateix, al nostre país, una institució tan important i característica; i el d'un pla per l'augment del decorum i confort dels petits pobles, a base de mides elementals i metòdiques: emblanquinament, higienització, lluita contra les mosques, etc.». Així ho diu, el 1919, la memòria de la Mancomunitat, *L'obra realitzada*, a la pàgina 66.

ELS PROGRAMES DE LA COMISSIÓ D'EDUCACIÓ GENERAL

Al marge del servei de conferències populars que es va posar en marxa a finals de 1921, la Comissió d'Educació General va endegar quatre programes més. Un era l'impulsat per Francesca Bonnemaïson en pro del bon hostal amb un servei gratuït d'assessorament pel que fa a arquitectura i decoració i pel que fa al servei de menjars, amb la col·laboració de Miquel Regàs. La llista d'arquitectes i decoradors que esmenta per a aquest programa *L'obra realitzada* (1923, p. 74), indica el cercle dels que giraven al voltant de la Mancomunitat: Joan Bergós, Jaume Llongueres, Jaume Marco, Francesc d'A. Galí, Antoni Fisas, Josep Goday, Antoni Puig Gairalt, Adolf Florensa, Ignasi Adroer, Francesc Folguera, Ramon Reventós, Lluís Bonet, J. Puig Boada, R. Canyellas i J. Carbó.

Un segon programa va ser la campanya en pro dels ocells benefactors, per encàrrec del Consell Permanent de la Mancomunitat. Va donar lloc a la publicació i difusió, per tot Catalunya, d'un cartell del Museu de Ciències Naturals del Parc de la Ciutadella dibuixat per Ignasi de Sagarra. Reproduïa els ocells beneficiosos per a l'agricultura, per tal d'aturar-ne l'extermini indiscriminat. En aquesta tasca ecològica *avant la lettre* es comptà amb l'assessorament dels serveis tècnics d'agricultura de la Mancomunitat, amb Frederic Wynn, de la Societat Protectora d'Animals i Plantes, i amb Jaume Maspons i Camarasa, de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre. Al mateix temps, Josep Maria de Sagarra va escriure un opuscle de 81 planes per a les escoles, titulat *Els ocells amics*, que s'ha conservat.

Un tercer programa subvencionava els concerts populars per mitjà d'una Lliga Nacional d'Associacions de Música, constituïda el 2 de juliol de 1922. El seu objectiu era facilitar concerts fora de Barcelona, a localitats que generalment se'n veien privades. Els associats tindrien dret a assistència als concerts —sis o vuit anuals— a cada una de les entitats que componien «la Lliga». Aquestes entitats sumaven 2.741 adherits entre les associacions de música de Barcelona, Sabadell, Granollers, Reus, Tàrraga, Lleida, Girona i Olot. Com que els socis fundadors de les associacions de Barcelona, Girona i Olot tenien dret a més d'una entrada, el nombre de persones amb dret a assistir als diversos concerts era superior a 3.300. Es tractava d'una simple coordinació promoguda per la Mancomunitat com en el cas següent: el dels orfeons.

Un quart programa era el dedicat a la formació musical als orfeons. La Germanor d'Orfeons de Catalunya, als seus concursos en aplecs comarcals que es van celebrar a Vic, Figueres i Reus, entre la tardor de 1921 i la primavera de 1923, reunia masses de 400 i 500 cantaires. Això creava un ambient que reforçava el moviment coral. La llista d'orfeons catalans amb els seus respectius directors i el nombre de membres de cada un ofereix un total de 82 orfeons l'any 1922, disset dels quals eren domiciliats a Barcelona. En total aplegaven 8.171 cantaires dels dos sexes, encapçalats pel que es presentava com a model: l'Orfeó Català, que tenia aleshores 250 cantaires. La distribució geogràfica guardava relació no sols amb la densitat demogràfica de cada demarcació, sinó amb l'associativa en general: a la província de Barcelona, sense la capital, n'existien 45, a la de Girona eren 11, a la de Lleida, 9, i a la de Tarragona eren també 9.

Lluís Millet va veure acollida per la Comissió d'Educació General una moció que presentà el juliol de 1919. Es demanava a la Mancomunitat que patrocinés la formació musical dels cantaires atorgant una subvenció de 80.000 pessetes, que seria distribuïda pel consell directiu de la Germanor d'Orfeons de Catalunya, elegit el 1918, i dedicada a donar un subsidi als directors i mestres dels orfeons d'acord amb el nombre de cantaires de cada un i del nombre d'habitants de la població on radicaven. Es comprovaria l'ensenyament rebut per mitjà de proves individuals i per la interpretació d'una peça coral a final de cada curs. Millet argumentava que la major part dels directors i mestres no cobraven res o una insignificança en el millor dels casos, i «la misèria de mitjans actuals fa témer, de no corregir-se, una decadència i un esmoreïment general deplorable». Millet afegia: «Si amb tan encert i alt esperit la Mancomunitat inicia, estableix i fomenta els estudis d'alta

cultura, creant la pregonja jerarquia de la intel·ligència amb l'Institut d'Estudis Catalans, ¿per què, al menys, no ha de donar la mà a aquesta obra ja creada i que comença a ésser copiada de països estranys, aquesta obra que escalfa i regenera noblement l'element primer de la societat nostra, l'estament humil que, al cap i a la fi, és amb la seva fermentació que deu acomplir-se la total resurrecció i dignificació de tot Catalunya? Si l'obra dels Orfeons encara s'hagués de crear, quants sacrificis no valdria la pena d'esmerçar per aconseguir-la! Ara que la tenim ben plantada i ufanosa, per què l'havem de deixar esmoreir per manca d'ajut imprescindible?».

La resposta de la Mancomunitat fou positiva. La Germanor d'Orfeons de Catalunya rebé una subvenció de 5.000 pessetes anuals, segons el pressupost de 1922-1923 (partida 219). L'Orfeó Català ja en rebia 2.000. Per a tenir elements de comparació, convé observar que a la mateixa època l'APEC tenia una subvenció de la Mancomunitat de 7.500 pessetes i els Estudis Universitaris Catalans, de 5.000. La subvenció de la corporació regional a la Germanor d'Orfeons de Catalunya es mantenia en el pressupost per a 1923-1924.

Un cinquè programa, que consistia en la coordinació de certàmens literaris, va ser una altra funció de la Comissió d'Educació General. Es tractava d'evitar la degradació, a altres localitats, de la imitació dels Jocs Florals del Consistori de Barcelona. En espera de la reglamentació escaient, es convocava per al maig de 1924 un premi de 500 pessetes al qual podien concórrer tots els que entre l'abril de 1923 i el març de 1924 haguessin guanyat la flor natural als certàmens literaris en llengua catalana a qualsevol indret.

En total, la Comissió d'Educació General edità 51.000 exemplars de fulletons i de cartells: 5.000 sobre el mateix Institut d'Educació General, 5.000 amb l'oferta de conferències populars a les corporacions públiques, 20.000 fulls sobre l'esquema de la multiplicació de les mosques, 10.000 fulls amb les màximes contra les mosques, 1.000 fulletons amb l'extracte de les conferències sobre el bon regiment de la llar, 5.000 per a estimular el millorament dels hostals amb dibuixos de Josep Obiols i 5.000 cartells sobre els ocells benefactors. Després de cercar pels arxius de Barcelona només s'ha trobat un dels cartells de la Comissió d'Educació General. Però n'és un amb molt poca informació, només anuncia genèricament «conferències d'higiene i cultura popular» a les nou del vespre, sense data, ni tema concret ni lloc. Es troba a la Biblioteca de Catalunya.

La Mancomunitat tractava d'articular materialment Catalunya amb les seves línies telefòniques i amb els seus camins veïnals que comunicaven po-

bles que fins aleshores només tenien un viarany de ferradura. Lluitava, al mateix temps, contra el paludisme i el tifus. Però també intentava començar a articular el país espiritualment per mitjà de dos centenars de conferències. Segons el judici d'Alexandre Galí, aquell servei de conferències fou més pràctic que les futures missions pedagògiques de la Segona República Espanyola.

DISTRIBUCIÓ GEOGRÀFICA I TEMÀTICA DEL SERVEI DE CONFERÈNCIES POPULARS

No s'ha fet fins ara una anàlisi global de la pràctica d'aquest servei i les dades que consten a la memòria publicada el 1923 per la Mancomunitat, l'*Obra realitzada*, permeten fer-ho. S'hi ha pogut afegir el llistat de les conferències pronunciades d'abril a setembre de 1923, que conté l'expedient 3739 de l'Arxiu de la Diputació, però sense que hi constin els conferenciants ni els títols concrets, només uns de massa genèrics. La classificació s'ha hagut de fer en base només al llistat publicat, sense l'altra. D'aquesta manera, es pot dissenyar la ideologia i el programa de la Comissió, malgrat que hem buscat inútilment ressenyes d'aquestes conferències a la premsa diària. Ni tan sols a *La Veu de Catalunya* és possible trobar-hi petits extractes. No sembla que s'editessin els plec de dues o quatre planes a repartir entre els auditoris de les conferències, tal com proposava Rucabado el 1918: haurien estat de gran utilitat per a aquest estudi. Hi ha una conferència publicada, de la qual després parlarem extensament. Cal tenir present, a l'hora de classificar els temes, que hi ha havia una oferta de la Comissió i una demanda dels ajuntaments i centres culturals locals. Per tant, si la iniciativa era de la Comissió, la tria de les entitats intervenia decisivament en la selecció. En no haver trobat la llista de temes proposats per la Comissió a les entitats culturals i als ajuntaments no s'ha pogut veure la relació entre l'oferta i la demanda.

Entre el 18 de desembre de 1921 i el 23 de desembre de 1923, és a dir, durant dos anys, es donaren 203 conferències a 76 poblacions catalanes que van aplegar un total de 71.120 oients. Ara bé, la xifra de persones fou inferior a la global d'oients perquè als llocs on es donaren diverses conferències, sobre tot quan foren dues el mateix dia, els assistents possiblement foren els mateixos i es pot aventurar una xifra global de persones, al voltant de 45.000, un nombre prou important. La mitjana d'assistents per conferència fou de 350. La primera cosa que cal ressaltar és que només set d'aquestes conferències es donaren a la ciutat de Barcelona. Cinc les va donar el poeta Josep Carner, que ja era cònsol d'Espanya a Gènova, i el tema general va ser La Tercera Itàlia. Les donà, al Palau de la Generalitat, sota la presidència de Puig i Cadafalch,

Bofill i Mates, Romà Sol (conseller de Cultura), Pompeu Fabra i Lluís Segalà, del 23 al 27 de març de 1922. Les conferències tractaren de la llei politico-geogràfica de la Itàlia, tres cèsars: Juli Cèsar, Cèsar Borja i Napoleó, el triangle de la unitat italiana: Mazzini, Cavour i Garibaldi, la unitat i la diversitat i, finalment, la gestació del demà d'Itàlia. *La Veu de Catalunya* només hi dedicà unes notes molt breus que no donen idea de la orientació de les dissertacions, pronunciades tan sols set mesos abans que Mussolini arribés al poder. Les altres dues conferències donades a Barcelona van anar a càrrec del pedagog Artur Martorell, el març de 1923 i el 21 d'abril de 1923, i tractaren, respectivament, del valor moral de l'excursionisme i de l'influx moral de l'esport.

El servei de conferències populars va actuar, sobretot, fora de Barcelona en la línia del programa de la Catalunya Ciutat. A més, a Barcelona organitzaven conferències de divulgació altres entitats privades, com el CADCI i sobretot l'Ateneu Enciclopèdic Popular, amb les conferències que estava organitzant amb el nom d'Universitat Popular. No es volia competir amb aquestes iniciatives, si bé Rucabado, als seus *Apuntaments* de 1918, advertia que això no era motiu per a no fer conferències a Barcelona atès que pel que feia a les de l'Ateneu Enciclopèdic ell donava per descomptat que eren «de tendència i finalitat indubtablement molt distintes al pensament de l'Institut». També calgué coordinar l'activitat divulgadora de la Comissió d'Educació General amb la del Servei d'Estudis Sanitaris de la Mancomunitat i el nou servei d'assistència social als tuberculosos. Aquests serveis també tenien una missió divulgadora encara que basada en fulletons.

Si analitzem les poblacions on es van pronunciar conferències, trobem que la primera és Canet de Mar, amb 17 conferències, amb temes de moral social i d'història. Ve, a continuació, Malgrat, amb 8 conferències. A continuació vénen Valls, Girona i Barcelona amb 7 conferències cada una. Pel que fa a Valls, predominaren del tot les conferències d'història de Catalunya.

El cicle sobre sanitat a Girona, el maig de 1922, va tenir rellevància especial i se'n parla més endavant. Pel que fa a les altres poblacions on es donaren conferències, vénen, a continuació, Figueres, Lleida i Tortosa amb 5 dissertacions cada una. A Reus, Tarragona, Cambrils i el Vendrell se'n donaren 4 a cada una. Amb 3 vénen, a continuació, Olot, Sallent, Navàs, Gerri de la Sal, la Pobla de Segur, Sort, Tremp i Pineda. La resta de poblacions, entre les quals n'hi havia de ben petites, acolliren dues o una sola conferència. No hi tenia res a veure el nombre d'habitants. Mentre Manresa, Sabadell i Vilafranca del

Penedès només en demanaren una, Godall o el Vilosell en tingueren dues. Es pot dir que no quedà cap comarca sense conferències populars.

Pel que fa a la temàtica, a la memòria publicada per la Mancomunitat destaquen dos grups: el de divulgació històrica de Catalunya, amb 25 conferències, i el de sanitat, higiene i prevenció de malalties, que ve a continuació, amb 22. A considerable distància vénen, després, el bloc de la literatura, amb 11, i el d'història general i història de l'art, amb 8. De moral i civisme tractaren 7 dissertacions. Varen donar-se 6 conferències de temàtica tècnica i foren tan sols 6 les de propaganda de l'obra de la Mancomunitat. Es van dedicar 4 sessions a folklore i festes tradicionals, 3 a economia domèstica, 2 a geografia, 2 a urbanisme i 2 a política i economia internacionals.

La segona meitat de 1923, dos blocs, d'una cinquantena cada un, es repartien les conferències a parts iguals: «la cultura del poble» per un costat i «higiene física i moral» per l'altre.

En comparació amb el nostre temps, convé ressaltar la importància que, en la consciència nacional i dins del catalanisme, tenia aleshores la història de Catalunya en el camp de l'educació cívica. Es va encarregar aquesta divulgació, dins el servei de conferències populars, a la Protectora de l'Ensenyança Catalana, que en aquells mateixos anys publicava els manuals d'història de Catalunya de Ferran Soldevila i Ferran Valls i Taberner. En aquell temps, la història contemporània no entrava ni en el camp de la recerca històrica ni en el de la divulgació. El tema més recent tractat a les conferències populars va ser el de Pau Claris i la Guerra de Secessió, que va anar a càrrec de Tomàs Iduarte, secretari de la Protectora, i va ser pronunciada al Vendrell el 29 de maig de 1923. Els temps antics i els medievals eren els preferits i anaven a càrrec d'un altre mestre també vinculat molt a la Protectora: Pau Romeva, més tard diputat d'Unió Democràtica de Catalunya al Parlament de Catalunya de 1932. A la llista de les conferències, sovint es diu, al costat del títol, «amb projeccions fetes fer a posta». Això conferia una modernitat considerable a les conferències de la Comissió d'Educació General. A Tarragona, Ferran Soldevila va pronunciar la segona dels dos centenars de conferències organitzades pel servei. Va ser el 22 de gener de 1922 i parlà de «Catalunya potència marítima». L'historiador va intervenir amb el mateix tema a Caldes d'Estrac el 5 de març del mateix any i ja no va tornar a fer més conferències per a la Comissió d'Educació General.

El segon bloc, molt a prop en nombre al d'història nacional de Catalunya, és el dedicat a la salut. Les conferències anaven adreçades, prioritària-

ment, als temes següents: al combat contra les mosques —a càrrec de Josep Agell—, la lluita contra la mortalitat infantil, el tifus, el paludisme, la tuberculosi i les toxicomanies, i en pro del sanejament de les ciutats, de la higiene individual i de la confiança en l'atenció hospitalària. S'observa que les malalties venèries, tan freqüents aleshores, continuaven sent un tabú. No apareix la croada a favor de la natalitat i contra el malthusianisme, que semblava anunciar-se al programa preliminar de Rucabado. Es confiaren les conferències de l'àmbit sanitari a l'esmentat Josep Agell (director de l'Institut de Química Aplicada i president del Laboratori Provincial d'Higiene), i a metges eminents com Jesús M. Bellido, Pere Domingo, August Pi i Sunyer, Ermengol Puig i Sais, Àngel Salvat Espasa, Antoni Salvat Navarro, Lluís Sayé (sotsdirector dels serveis sanitaris de la Mancomunitat i especialista en la lluita contra la tuberculosi) i Anna Judas, pertanyent a l'Escola d'Infermeres de la Mancomunitat.

El cicle més important i representatiu del bloc de conferències d'higiene fou donat a Girona el maig de 1922. Girona era la població de Catalunya amb la taxa més alta de tuberculosi i de demència per alcoholisme. Manuel Salvat parlà de la lluita contra la mortalitat infantil, Antoni Salvat, de la lluita contra el tifus, Ricard Giralt, del sanejament de les ciutats, Lluís Sayé, de la tuberculosi a la ciutat i al camp, Jesús Bellido, de les campanyes sanitàries, i August Pi i Sunyer, de la medicina local. Després d'aquest seguit de temes generals, que preparaven la conferència dedicada a la ciutat, l'alcalde, Francesc Coll i Turbau, metge, va cloure el cicle el 18 de maig de 1922 parlant del problema sanitari a Girona i l'obra que s'havia de fer. Pocs dies després tingué lloc l'aprovació per la majoria de l'Ajuntament, el dia 25 del mateix mes, d'un programa que s'inspirava en les ensenyances del cicle. Coll i Turbau pertanyia a la Lliga Regionalista i va ser alcalde de Girona entre 1914 i 1916 i entre 1921 i 1923. El diari gironí *El Autonomista* del 20 de maig de 1922 va resumir la conferència de Coll i Turbau. Ressaltà que la mortalitat infantil era del 30 % a la ciutat de Girona, quan al conjunt d'Espanya no arribava al 19 %. Es podia fer molt en aquest aspecte com ho demostrava el fet que a l'hospici de Girona les reformes introduïdes per la Mancomunitat havien reduït la mortalitat dels infants del 50 % al 7 %. Coll i Turbau va dir que no calia esperar res de l'Administració estatal, que s'havia mostrat lenta i incapaç d'acabar amb una epidèmia de tifus a Salt, mentre els tècnics de la Mancomunitat havien vacunat la població i li havien facilitat aigua potabilitzada, cosa que va posar fi al tifus. Segons Coll i Turbau, els tuberculosos represen-

taven el 46 per mil a Girona, mentre a Espanya eren el 24 per mil. Mesures imprescindibles eren construir un barri de cases barates, estendre el clavegueram tubular, clausurar els pous morts, generalitzar el subministrament públic i controlat de l'aigua, desterrar els pous d'aigua privats, oferir cases bressol per als nens de les famílies obreres i allunyar els infants de les llars on hi havia un tuberculós.

Les onze conferències sobre llengua i literatura, amb notable atenció als clàssics antics, van ser pronunciades per Lluís Bertran i Pijoan (secretari de la Comissió), Joaquim Balcells (catedràtic de la Universitat de Barcelona i gran col·laborador de la Fundació Bernat Metge), mossèn Joan Carreras, Adrià Gual (de l'Escola d'Art Dramàtic), Ventura Gassol (poeta que aleshores treballava a la Comissió de Cultura de l'Ajuntament i pertanyia a la Lliga), Manuel de Montoliu (crític literari i membre de les Oficines Lexicogràfiques de l'IEC), mossèn Antoni Navarro i el poeta Josep M. de Sagarra, que a Canet parlà d'humanisme i catalanitat el 10 de maig de 1923.

Les conferències sobre història de l'art van ser encomanades al pintor, crític i historiador de l'art Rafael Benet. De les conferències de temes tècnics s'encarregaren Rafael Campalans (director de l'Escola del Treball i secretari d'ensenyament professional del Consell d'Investigacions Pedagògiques), que parlà del treball dels metalls i també del nou esperit de l'educació obrera, Carles Pi i Sunyer (director de l'Escola d'Agricultura, futur conseller de la Generalitat i alcalde de Barcelona el 1934), Salvador Maluquer, professor als Estudis Normals, que parlà de la pesca, Alfred Ramoneda, director de l'Escola de Teixits, i Bartomeu Oliver, professor de l'Escola de Teneria de la Mancomunitat.

La moral i el civisme, que tenien un paper tan important en el programa inicial de la Comissió, només ocuparen, com hem dit, sis conferències. Eren les que tractaven els temes més polítics juntament amb els de difusió de l'obra de la Mancomunitat, que eren aparentment més descriptius i tècnics. Si tots els temes tenen subjacent una escala de valors i una moral, a les conferències d'aquest àmbit aquella escala es feia explícita i per això tenen un interès especial, encara que no es pot afirmar, sense més informació, que els seus valors fossin els que inspiraven totes les conferències. De la conferència de Ramon Rucabado, ideòleg de la Comissió, titulada «La defensa de la família» (Canet, abril de 1922), sortosament se n'edità el text i la comentarem després. Jaume Raventós, també a Canet, el mes següent, parlà de la formació de la moralitat, mentre l'espinós tema d'actualitat dels extremismes i les violències socials

fou tractat per Juli Vila a Malgrat el novembre de 1922 i per Francesc Manich a Navàs el desembre del mateix any. L'assistència fou de 120 persones en el cas de la conferència de Rucabado, de 700 a la de Vila i de 450 a la de Manich. El polític Pelai Vidal de la Llobatera parlà a Lleida de «Cultura i civisme: l'escola catalana» l'abril de 1922, amb un auditori de 500 persones.

La propaganda de l'obra de la Mancomunitat només va ocupar sis conferències a càrrec de J. Ruiz Porta, Bertran i Pijoan i Tomàs Iduarte, i Joan Vallès i Pujals, el president de la Diputació de Barcelona i conseller de la Mancomunitat, es va reservar la dissertació corresponent a Lleida el 16 de març de 1923. Es va fer un ús propagandístic moderat i discret de la Comissió d'Educació General, encara que cal tenir en compte que a molts altres temes el paper i l'activitat de la Mancomunitat aflorava també com ara en l'aspecte sanitari.

Les conferències de folklore i festes tradicionals es confiaren a Joan Llongueras, pianista, compositor i mestre de rítmica i plàstica. Foren de les que tingueren més públic. Les sessions d'economia domèstica les feren Francesca Bonnemaïson i les seves col·laboradores més pròximes. L'arquitecte municipal de Barcelona Adolf Florensa, representant del Noucentisme classicista, s'encarregà de les conferències d'urbanisme, i l'arquitecte Ricard Giralt tractà del sanejament de les ciutats. Els temes de geografia es confiaren a Pau Vila. Convé destacar, també, la intervenció aïllada d'alguna altra personalitat com Pere Coromines, que parlà de «la teoria del canvi internacional» a Tarragona el febrer de 1923. Aleshores, Coromines era professor de l'Escola d'Alts Estudis Comercials de la Mancomunitat.

De moment, semblava haver quedat descartada, en la pràctica, la formació d'una mena de cos de conferenciant joves, lectors o repetidors, com s'havia pensat inicialment, i foren especialistes amb una reputació notable els encarregats de les dissertacions fins i tot a poblacions modestes. No és possible saber si les de la segona meitat de 1923 les feren repetidors.

Com ja s'ha dit, la història bíblica i l'eclesiàstica amb esment a les seves relacions amb l'Estat, un tema que apareixia al pla de 1918, no figura per a res entre les conferències. La discreció secularitzadora va ser total malgrat la presència a la comissió de militants catòlics destacats. Però, com veurem, la moral no es concebia sense el suport de la fe religiosa.

Pel que fa als recursos materials, l'any 1920-1921 es destinaren 8.000 pessetes dels cabals ordinaris a la Comissió i 10.000 del pressupost extraordinari producte de l'emprèstit. Aquestes darreres deu mil pessetes van ser anul·lades en acabar l'exercici, i de les 8.000 del pressupost ordinari, 4.000 van ser

transferides. La quantitat percebuda per la Comissió fou de 4.000 pessetes. Per tant, sota la presidència de Bofill i Mates i quan ja s'anava definint el programa d'actuació, continuava el traspàs de diners a altres destinacions, com havia passat entre 1914 i 1918, és a dir durant el període en què no s'havia fet res. Finalment, en el pressupost de la Mancomunitat de 1921-1922, figuren 8.000 pessetes novament per a la Comissió, que ja havia començat a actuar. La suma destinada el 1923 era de 17.950 pessetes. Era una suma modesta, inferior a la que se li havia destinat el 1914 en néixer, quan encara no havia començat la inflació dels anys bèl·lics, que desvalorà el poder adquisitiu de la moneda.

La Comissió disposava de diverses màquines de projecció. Havia organitzat un arxiu de diapositives i tenia una biblioteca de consultes per als col·laboradors.

L'EDUCACIÓ MORAL

Finalment convé examinar l'única mostra ideològica de què disposem: *La defensa de la família*, de Ramon Rucabado, el moralista autoritzat de la Comissió d'Educació General, que n'havia redactat el programa el 1918. Aquells mateixos anys, la seva activitat com a publicista era intensa. Diversos aplecs d'articles seus donaren lloc a llibres com *Socialisme espiritual* (1919), *Contra el joc i el pacte amb el joc* (1921), *Angoixes socials* (1923), *El sindicat i el casino* (1925) i *Entorn al sindicalisme* (1925). Era nebot de Francesca Bonne-maison i Narcís Verdager i Callís i amic des de la infantesa de Lluís Carreras, condeixeble seu als Escolapis de Sabadell. Havia estat redactor en cap de la revista *La Catalunya*, entre 1907 i 1910, i director de la mateixa el 1912. Pertanyia al CADCI i havia inaugurat la Societat d'Estudis Econòmics com a secretari de la mateixa el 1908. Aquesta societat havia sorgit de la càtedra d'economia i política aranzelària de Guillem Graell als Estudis Universitaris Catalans i la nova societat havia organitzat el primer congrés català d'economia, celebrat el mateix any 1908.

L'anàlisi de la conferència, pronunciada el 1922 i publicada el 1924, es pot completar amb la lectura del manual *Compendi d'educació civil*, escrit pel mateix Rucabado i publicat el 1920 a Sabadell en forma de catecisme amb preguntes i respostes breus per a facilitar-ne la memorització, cosa que li donava un to doctrinal inequívoc. Si bé aquest llibret no es pot considerar el manual de formació política de la Comissió d'Educació General, va ser premiat als Jocs Florals de Sabadell de 1918 per un jurat en el qual eren presents

membres efectius o futurs de la Comissió com Bofill i Mates i Lluís Millet, a més de Lluís Nicolau d'Olwer i mossèn Llorenç Riber.

Rucabado començava la seva conferència en defensa de la família dient: «Si considerem que tots els combatents de la lluita social surten de la família, de famílies patronals i de famílies obreres, i veiem per altra banda la guerra enverinada i les passions, els vicis de dalt i els odís i crims de baix, i considerem que els individus tots, d'una i altra classe, han passat per l'escola social que és la família, hem de concloure que la família compleix avui molt malament la missió d'educar els individus per a la vida social». I més endavant es pregunta: «Com un patró que es infidel a la seva esposa, podrà ésser fidel a l'obrer? Com un obrer que traeix la muller seva sabrà defugir la temptació de traïr l'amo? Com es tindran consideració l'un per l'altre, si no en saben guardar a les seves consorts respectives?».

No es pot contradir que les revolucions solen ser malmeses per la manca d'honestedat dels homes i que tot canvi resulta estèril si no hi ha reforma moral personal. Però establir una correspondència automàtica entre les virtuts privades i la justícia social equival a eludir la importància de qualsevol canvi politicosocial. Rucabado fa dependre de l'individu i de la seva convivència familiar allò que depèn de la reforma social. Això col·loca el seu programa en un marc immobiliari. Rucabado concep el cristianisme com un individualisme oposat a tot dinamisme col·lectiu, justificant, així, l'anticristianisme dels revolucionaris.

«El verí tràgic del problema social té una causa ben certa i positiva: la crisi de la família». Rucabado equipara el control de la natalitat a l'adulteri —només admet el control que es basa en la continència— i arriba a considerar el solter vell tan dissolvent des del punt de vista social com el jugador ludòpata. No es pot dir que Rucabado no fos conseqüent: va tenir deu fills.

Rucabado tenia, com a patró de referència, el menestral i la petita empresa. Aquest punt de vista facilitava la seva tesi que calia «conservar l'estructura actual, fruit espontani de la naturalesa humana i, malgrat sos vicis i defectes, vertebrada d'una manera general pel cristianisme». La concentració capitalista en grans empreses quedava exclosa del seu discurs, com si no la conegués, quan ell justament treballava a una d'elles, com ja s'ha dit.

El seu punt de vista resulta parcial: «Jo crec que el qui fa mal al món no és tal volta el revolucionari, sinó que és el conservador que no conserva». Declarava Rucabado: «El remei ja es veu quin és: castetat, continència, aguant, renúncia». Deixa clar quin és el seu públic: «Molts de vosaltres sou,

sens dubte, del sometent, sabent que us exposeu a la mort. Doncs bé, ¿i no val més encara que l'ordre als carrers, l'ordre en el més sagrat de la vida humana, l'ordre moral de la família?». «[...] No voleu que us diguin públicament gent d'ordre? Doncs feu que no us ho diguin per ironia o sarcasme. Sigueu gent d'ordre en els vostres pensaments més íntims, en els vostres desigs i en les vostres paraules». «[...] El preu de la pau social és la reforma dels individus. [...] Programa social poc brillant, ho confesso, però sense dubte pràctic».

El *Compendi d'educació civil* comença amb una síntesi breu de la història de Catalunya fins a començament del segle XIX. Després entra en la moral política. Rucabado comparteix l'accidentalisme en matèria de règim: hi ha monarquies democràtiques i descentralitzades i repúbliques centralistes i autoritàries. Defensa el pluralisme polític i condemna l'adulteració electoral, la compra de vots, el caciquisme, la dictadura i l'absolutisme, però adopta la moral catòlica més inflexible. De manera que si per un costat pretén adreçar-se a tothom per a integrar la nació, per un altre la seva confessionalitat catòlica irreductible n'exclou els partidaris de la separació d'Estat i Església i de la desconfessionalització del poder polític. Perquè per a Rucabado no hi ha ni educació ni moral vàlides fora de la catòlica. Per a ell, el matrimoni civil és concubinat. El divorci, inadmissible. El control de la natalitat és condemnable perquè dubta de la divina providència envers els pobres en suposar que aquests no podran mantenir els fills. Les famílies són concebudes com a «dinasties de pagesos, fabricants i artistes». Les migracions són condemnades. La causa de la incapacitat moral de la família obrera radica en el treball de la dona casada fora de la llar. Només ha de treballar a sou la dona soltera. El mutualisme és bo perquè descarrega els municipis de la beneficència. El manual de Rucabado no es limita a parlar d'aquesta vida, sinó que també parla del més enllà, un fet xocant en un breuari de formació política.

Prat de la Riba no havia inclòs, el 1906, la religió catòlica entre els signes d'identitat de la nacionalitat catalana, amb gran contrarietat dels carlistes i dels integristes. Però a l'hora inevitable de concretar més, la no acceptació per Rucabado d'altra moral que la catòlica, és a dir de la que descansa en la fe religiosa, representava un entrebanc pel que fa a la integració nacional. En una societat com la catalana —industrial, urbana i secularitzada—, això suposava un obstacle per a la nacionalització en un context de política de masses, atès que la cohesió social ja no podia basar-se en la religió, encara que la catòlica fos encara la majoritària i tradicional.

Això no s'ha de veure des del criteri actual, quan gairebé tothom admet que la formació moral a les escoles ha de ser aconfessional, sinó que cal veure-ho en el seu context històric. Dins mateix del catalanisme es defensava una moral no confessional i comuna. Per exemple, la que esbossava Pere Coromines en el seu assaig *La vida austera*, que havia conegut tres edicions (1908, 1919 i 1911) i havia tingut traduccions al castellà, l'italià i el francès. El llibre no havia estat ben vist per les autoritats eclesiàstiques.

Però encara és més significatiu en l'àmbit de la moral aconfessional la que definia un opuscle coetani dels escrits esmentats de Rucabado. Ens referim a la ponència que Lluís Nicolau d'Olwer presentà al Tercer Congrés Internacional d'Educació Moral, celebrat a Ginebra el juliol de 1922, i que portà de títol: «El problema de la moral neutra. Es pot arribar a una moral unànim?». Es va publicar en francès a Barcelona. Nicolau d'Olwer es plantejava la qüestió de la moral a l'escola pública als estats que no tenien ja religió oficial. Deia: «Les normes morals, independents de la religió, no poden dependre d'una filosofia determinada, com s'ha tendit a fer, perquè un estat que ja no pot imposar una religió, no pot imposar un sistema filosòfic». Nicolau cercava en els principis fonamentals d'igualtat i dignitat, en el conreu de la responsabilitat i la solidaritat, les bases d'una educació moral. Com que una moral així podia ser admesa per tots, a diferència de la religiosa o de la filosòfica, i descansava damunt uns fonaments empírics, podria ser imposada a les escoles per l'Estat. Nicolau d'Olwer no tenia inconvenient a recórrer als clàssics antics grecoromans, als estoics i als epicuris, atès que veia la necessitat, diu: «d'una moral que sigui el centre d'adhesió i el lligam de tots els ciutadans, que ni la moral filosòfica ni la moral religiosa poden donar a l'escola neutra. Una moral fonamentada en l'experiència quotidiana i en la intimitat del jo: moral utilitària perquè cerca la felicitat en l'*ataraxia*; però també moral digna i elevada car cerca la felicitat pel camí de la renúncia i de l'*autarquia*».

Rebutjant, així, la pugna entre el racionalisme anticristià —deista o ateu— i el confessionalisme catòlic, Nicolau pensava que l'escola pública i obligatòria podia esdevenir una escola veritablement nacional, és a dir, constructora de la nació, en lloc de ser un camp de batalla dins una pugna que podia conduir a la guerra civil. Els sectors que ja no seguien l'Església catòlica eren ja prou importants a Catalunya com per a ser tinguts en compte a l'hora de dissenyar una educació moral per a tothom.

Pot sorprendre, a la vista de la diferència de criteri entre Rucabado i Nicolau d'Olwer, que el primer figurés al costat del segon i de quaranta signats

més en la convocatòria de la Conferència Nacional Catalana de maig de 1922. No sembla que Rucabado s'incorporés després a Acció Catalana, però això indica la disparitat ideològica existent en aquell moment en el sector crític envers la línia de Cambó i del catalanisme afí a la Lliga Regionalista.

En la mesura que la Comissió d'Educació General no semblava haver apostat pel camí que indicava Nicolau d'Olwer, no estava a l'altura de la missió nacionalitzadora de les masses i no podia proposar un projecte nacional. No resulta possible la unanimitat i, en qualsevol cas, sempre queden al marge sectors irreductibles i extremistes a dreta i esquerra, d'un projecte d'aquesta naturalesa, però aquest no resulta viable si no arriba a incloure la gran majoria. La pluralitat de propostes polítiques ha de ser compatible amb uns valors compartits i una identificació patriòtica per damunt dels partits.

Per meritòria que fos la voluntat de difondre elements de salut pública i d'identitat nacional catalana per part de la Comissió d'Educació General, eren notables les seves limitacions en l'enfocament d'uns valors morals per a tots.

De tota manera, si ens limitem a la conjuntura del moment, trobarem que les tesis de Rucabado podien estar d'acord amb l'opinió dominant a l'Assemblea de la Mancomunitat, on l'any 1921 un 67 % dels diputats provincials pertanyien a partits que acceptaven o defensaven el caràcter de religió d'Estat que el catolicisme tenia a Espanya constitucionalment i amb totes les conseqüències. A l'Ajuntament de Barcelona, a partir de febrer de 1920, la Lliga Regionalista aconseguia la majoria gràcies al vot útil conservador alhora que inclòia un carlista a la seva llista electoral a les generals. Afavoria aquest predomini *lligaire* la pèrdua de crèdit de les esquerres, fragmentades i perjudicades per l'abstenció electoral. Certament no era aquesta la situació a altres ciutats catalanes com Sabadell, on vencien els republicans, però sí a Barcelona i a molts altres indrets. Encara una tercera part de la població activa de Catalunya pertanyia al sector primari —en front d'un 59 % a Espanya—, el clientelisme polític i el caciquisme no havien desaparegut als districtes catalans de composició més rural, mentre que a Barcelona i rodalia, on les eleccions eren realment competitives, el bloqueig generat per la fractura social causada per la degeneració terrorista de la conflictivitat social obstaculitzava un canvi polític que permetés mesurar ben bé el grau de secularització de la societat.

Poc més de deu anys més tard, la situació era ben diferent. Si fins aleshores la influència catòlica no era tan gran com podia fer pensar la seva condi-

ció de religió d'Estat, en canvi als anys trenta la política anticlerical podia fer creure que la influència del catolicisme era menor que la que tenia efectivament.

La darrera conferència de la Comissió d'Educació General es va donar a Canet de Mar el 23 de desembre de 1923, tractà del Nadal popular, i va comptar amb 250 assistents. El 24 de març de 1924, la Comissió va presentar la seva dimissió a Alfons Sala Argemí, el nou president de la Mancomunitat de Catalunya, dominada pels *primoriveristes*. La dimissió dels vocals de la Comissió els fou acceptada el 10 d'abril i no en va ser designada cap altra. La carta col·lectiva donava com a motiu de la dimissió: «per mancar-nos aquella llibertat d'esperit i d'expressió que nosaltres entenem consubstancial amb la seva tasca [de la Comissió]». Un estat de comptes acompanyava la dimissió. La Comissió d'Educació General desapareixia un any abans de la liquidació de la Mancomunitat, que l'havia creat.